Се не бистрень у яру бурлить, не ковані вози женуть, се у барак принесено вечерю. Чорні п'ятна по причах задвигалися, ожили, метнули собою, крізь отворені двері разом з голосінням вітру влетіли діти, гей мишенята, розбрелися по кутах за посудою, тарахкотять об мисочки, штовхаються між кожухи, скрині, спідниці, наносять старим памороки.

Цимер, кучерявий довгоносий парубіка, жиє в такі хвилі своєю величчю. Йому служать, охороняють від зударів і тісноти, дивляться у вічі мило, боязко, забігають сутішої пайки, перехиляють відро, щоб зручніше йому начеряти, стрипіхатим вінком людського бодяччя квітчають його особу і відро з мачанкою.

— Тобі кілько? Дві?

— Миска де? В шапку будеш брав?

— На-те! Нате!

— Кілько вам?

— Чотири... і причиніть.

Простягають руки, як світова юрба по дари фортуни. Через хвилю відро порожнє.

— Го-го? Вже нема? А се ж по якому?

Знімається голос остороги, його передають одно одному, аж навіть ті, що лежали навзнич на причах, не годні їсти кислоти наніч, підносять жовті, обскублені голови і глядять.

— Гей ви з бантів! Злазьте! Вітиха де?

На горішніх причах підноситься й собі шум, біготня — зсовуються з гори баби, держать спідниці між стиснені коліна. Драбинка навпростець, виступні великі, то бабам недогода. Зітхають, поблискують у тьмі срібними вінчальними перснями, вітер свище крізь шкалубини, підганяє. Йдуть на цимера облавою, доходять права:

— Пане цимер, згляньтеся на Бога святого, вчера ми також лягали голодні. Хоч дітям по ложці, задурити!

— Як кажу, що нема, то нема! Або я баба, щоби-м вам вродив?

— Таже хоч чужим дайте! — розпучливо уймається Грещучка за новим транспортом.—Та побійтесь ви Бога нарешті!

— Ой Боженцю, Боженцю! — заливається плачем її найменша онука, бабина любимиця.

— Чого?

— Якби ви так їсти хотіли, то і ви би так плакали, як я...

— А щоб ви згоріли! — клене цимер, кидає шапку в середину товпи, гримає дверми, аж вапно летить зі стелі, жене крізь дорогу, простоволосий, пітний, перескакує ховзкі від помий сходи, допадає до кухні, де при тусклій лампці порається над запачканими кітлами цілий полк баб.

— Тридцять черпаків де? Жінки, поки-м добрий!

— Шукай! Що найдеш, то твоє! Під спідниці-смо не поховали!

Вивертають під світло кітли, обмазані запражкою, відра, де кисне завтрашня бараболя, цебри з лушпинням, по якім лазять стоноги.

Усі лиця багрові від жари. Якась сновида світить срібним більмом лівого ока і тріпає пальцями, як рак ножицями, замараними в болоті.

— На, задавися! — шипить до цимера і вливає з люттю в порожнє відро зміст горшка, схованого під лавкою та накритого хусткою до носа.

— Аби-сь більше не їв, лиш се, що відбираєш! — лютує друга і ллє свою гущу замість у відро, на долівку.

А цимер злісний, аж слина біжить, править їм проповідь від домашньої собаки, що то найкраще свого вкусить, та від мантіїв, що поїдають подвійні харчі — одні тут, другі на бараках, тоді, як дитиська з голоду кладуть в деревища.

Останнє слово рішає все — перед цимером півкітла, як втяв.

Тепер нарешті йому досить, він схиляється проворно, ненадійно, а тихо — шуліка та й годі — як метне собою в один кут, другий, Господи!

— А підете ви мені звідси, гультяї! Вам другої вечері хочеться?

Декого і палицею задіне, пропало! Гонить, як мотузками з храму,— з лавок у кутках, де зовсім невидно, пурхають чорні купи дітей, заслонюють голови руками, летять в голу ніч!

Мов ті сойки перед мжі, витріщили людиська в темінь банні очі, ждуть, ждуть... Слава Богу — попоїли малувато, перехрестилися, принишкли. Тільки буря бушує в бовдурі й стогне голосисто.

Як Довбуш дужа та росла, Кучуриха нап'яла руки струнками, викотила липові жорна. Зразу легенько, потім чимраз тугіше погоничем править, повертає, другою рукою насипає на бігу кукурудзу світлу, як майське сонічко. У Кучурихи задишка, то вона деколи зупиняється для

випочинку, розповідає всячину сторонській жінці, що сидить на підлозі і позіхає там, тіпаючи від холоду.

— У нас трохи не через кожну другу обору все жорна, жорна... Як була битка, кулі згуста летіли, де впаде, там і огонь, то ми поприв'язуєм жорна по садах до сливок, так мелем, що раз! Мадяри також дуже охотують, як озме котрий, як стане фівкати, аж мука по саду розлітається, гонять горов каменем! А кури то такі хитрі стали, щойно вглянуть жовняра при жорнах, то вони вже напоготові...

Сторонська жінка сміється наболілим, злим сміхом, не дивиться ні раз на повне, гей біб, зерно, бокує тужливо. У її серці щось вигрібуще ссе, як коли з зуба добудеться па повітря нерв, тонесенький, наче волосинка, і щипає до одуру.

Тепер Кучуриха зсипає золотий пил у миску, а тоді хватає знову обома руками жорнівку, як той, що рятується на глибині. Крізь руїни життя, крізь омрак людських нужд котить свої мутні хвилі пісня жорен, так само стара, як вихор і зорі. Вона обтріпує й толочить краски, п'є всю ясність з небесного проміння, валить у дебри дуби й п'ялун, диктує закони і править долею.

— А один мадяр хотів мене бити, він все меле жито у нас, так охотує! (Дуже приємно меле...) Раз якось прибіг, а тут вже інший при жорнівці. Як не вишкіриться до мене! Я видивилася, гей заяць на християнина, а він аж зубами клацає... Там був фелєбер один, чех, я йому й повідаю:

— Хотів мене мадяр бити, сама не знаю за що?

Він сміється:

— То він із-за жорен так всердився, дурна бабо!

— Ге-ге-ге! — спочуває Кучурисі сторонська жінка. Сміх кінчиться голодним позіханням.

А цимер викурив на порозі папіроску та повагом перейшов людську стайню, тоді ж засунувся в свою кімнату обіч, засвітив і простягнув на шиби смугасту занавіску. Заглянув у глечики з солодким та кислим молоком, зачернув пару раз ложкою з опрятної посуди, що від неї віяло приємним паром, і покинув. Розгорнув з паперу вудженину й білий хліб, але не їв нічого. Злість його пекла чортівська на недостачу патріотизму посеред людей, що найближчі готової пайки і відповідальності перед Богом.

Хмарний, як ніч, він кинувся з обувою на ліжко, застелене квітчастою ковдрою з рожевої сатини, і думав про те, як би то переконати до себе тривожливу Оленку з Вістри, або Михайлину Марію, що то ходить до школи, як чічка. Пригадалася йому мимохіть бійка між урльопниками на третій секції і майнув перед очима "Прейскурант" на дешеві годинники з Морави. Чимраз спокійніший, він слухав, як на вулиці, під ліхтарнею, наздогін вітрові, перемерзлим голосом тягнув під скрипку сліпець Вавила:

Проминуло в смутку літо,

Знов у смутку йде зима,

З діточками жду, баную,

Тебе, милий, все нема.

Той віночок, що-смо сплели,

До слюбоньку із собов,

Тепер в'яне, усихає,

Як я в'яну за тобов...

Двері якраз відчинилися полохливо, і в щілці появився наперед рівненький жіночий носик, потім лице біле, повне, як той ромен, учинений з цукру, і ще груди круглі та високі, обтягнуті пещено шаліновим корсетом.

Цимер заворушився, перехилив ласкаво голову:

— Озми там, Уляно, що хочеш... Хліб у скатертині, сало, сир... А що, чоловік твій не писав? Приїде на свята?

Молодиця нишпорила за ножем трохи подратовано, а відповідала здержаним шепотом, щоби, не приведи Господи, не почули вороги. Він переждав терпеливо якусь хвилю, поки Уляна шаруділа паперами, ласувала, відтак виставив ногу, озуту в замараний, жовтий бокс, і велів коротко:

— Роззувай, гаси!

Вона немов надумувалася ще і серед перелетної застанови сказала протяжно, більше до себе, чим до нього:

— Чогось синиця дуже била крильми у вікно під вечір... Якийсь чоловік загибає в дорозі...

Тепер за стіною роздався дзвінкий кашель діточий. Старий війт з Вишеньки поколисав онука і зриваним стогоном став шамкати проти образів молитву митаря:

— Боже, будь милостив... мені грішному!

— Боже, очисти... гріхи моя і помилуй мя...

З жарою мученика бив груди, і вони подали глухий трагічний резонанс. Тепер постать вирівнялася й станула непорушно, немов говорила Богу се, чого ніякими словами людська істота розповісти не годна.

— Де ж то... Уляна?

Попід стіну знадвору хлюпотять протяжно чиїсь кроки, і вже держиться одвірка, не годен дати ради вітрові, що впився йому пазурами у груди й валить з ніг, сідоволосий жовнір-урльопник в перемоклому до нитки одінню.

— Де ж то... Уляна? — повторив.

— А, Семен, в добрий час! Бог на поміч! — весело пізнав його хтось з горішньої причі.

Було темно, тілько в печі насередині хижі жевріла ще купка грани і на лаву обіч стелився сніп блиску. Захожий приволікся туди, усів, цвяхнув шапкою по повітрі, аж струєю хлинула з неї вода, потім здер із себе плащ, наплічник і відплентав камаші. Аж тоді зітхнув глибоко, наче віднаходив себе в стукоті висків, у жарі, що пашіла на краях вух, немов звідтам мала триснути кров,— і дуже зоркими очима обняв рухливу сутінь.

Сторонська жінка йшла вже д'ньому на пальцях, м'яко і посувисто, як кітка:

— Уляни йно що... не видко... ге-ге! А от дівоньку вашу оглядайте!

Торкнула ночовки, прив'язані крайчиною до сволока, і милосердно спробувала колискової:

— А тпру, кота, за ворота — не дивися в люлю...

— А-а! — заспівало й собі дитинча, накутане дергою і невидне в тьмі.

То жінка засміялася притишено і, нахилена над сідоволосим жовніром, клала йому в уха масний свій шепіт, а в шепоті повість про Уляну.

Він слухав її зразу осміхнений, наче не про нього йшла річ, бо брала його за серце тою увагою до нього, врешті крізь клекіт жорен, гострі пахощі роздавлюваної муки зрозумів. Йому стало безконечно жаль себе, обманеного і висміяного, жаль передовсім із-за того, що від самої італійської границі в його наплічнику не було вже ні клаптика хліба.

Якраз якась жінка, з тих милосердних, поставила на плиті перед жовніром мисчатко борщу добре гарячого, що чудом остався від обіду, накришила туди окраєць розсипистого, як терміття, насущника і припрошувала з честю, то він припав квапно до їди, страшний, як привид, розтрясений, годен хвилями кричати з голодної знемоги...

А Кучуриха, що онде маячить у сутіні крилатими обрисами рук, меле мов у забутті, без стриму, без впину...

Рівний, глибокий ломіт жорен як первовічна мова велетнів проглочує шуми ночі. По лінії колеса, дорогами неспертої аксіоми женуть удари та крешуть якусь вихро— винну, космічну мелодію. І все начинає непомітно двигатися з основ, йти в безрадній помороці за отсим рухом, круглим, як капля роси, як зміст існування, як малахітовий перстень, що оперізує землю. Йдуть у танок обкурені сііолоки, колиска дитини, вийт із Вишеньки, стіна смерек за вікнами та блідий серп місяця, завішений на верховітті.